

UOT 81 41;801.7

FİRUDİN RZAYEV

AZA QƏDİM TÜRK TANRI MİFİNİN NAXÇIVAN ƏRAZİSİ
TOPONİMLƏRİNDƏ İZLƏRİ

Məqalədə əski türk mifik təfəkküründə xüsusi yeri olan Aza qədim tanrı adının Naxçıvan ərazisi toponimlərindəki izlərindən bəhs olunur. Yazılarda adı keçən Aza tanrısının tarixi m.ö. I minilliyə söykənməklə, ərazi toponimik adlarında günümüzə qədər qalmışdır. Bu qədim mifin Naxçıvanla bağlılığı indiyədək Azərbaycan və türk alimləri tərəfindən tədqiqi və adların izahı verilməmişdir. Məqalədə qədim Naxçıvan ərazisi toponimlərinin oykonim, oronim və hidronim qatlarında bu tanrı adı di və tarixi faktlar əsasında təsdiq edilir.

Tədqiqat zamanı Naxçıvan coğrafi arealında bu miflə bağlı toponimlərin etimoloji izahları verilmiş, Aza tanrı adının prototürklərlə bağlı adlarda da qalması bu mifik inancın qədimliyini sübut edir. Azərbaycan, Naxçıvan, Çeçen-inquşlarda və digər türklərdə bu adın yeri məqalədə elmi faktlarla əsaslandırılır. Müqayisəli təhlillər zamanı xeyli sayda maraqlı elmi faktlar aşkar edilmiş, yeni elmi nəticələr əldə olunmuşdur.

Açar sözlər: Aza, Azərbaycan, Naxçıvan, çeçen, inquş, mif, oykonim, oronim, hidronim.

Böyük mədəniyyətləri yaradan qədim tayfalar və onların məhdud zaman əhatəsində tarixi sivilizasiyaları, daşdığı miflər bəşəri mədəniyyətin təkamülünə xüsusi təsir etməklə yanaşı, onların daşdığı miflər də bu tayfaların, eləcə də onların varislərinin hansı mədəniyyətdən gəldiyinə tarixi faktlardan biri olmaqla istənilən bir xalqın kimliyinin tarixi möhürü kimi bu gün də öz əhəmiyyətini qorumaqdadır. İstər bir xalqın dili, istər tarixi, istərsə də mifik düşüm tərzii bu xalqın mədəniyyətini əks etdirən əsas amillərdəndir. Bildiyimiz kimi hər hansı bir xalqın etnik qrup şəklindən bir xalq kimi formalaşması da tarixi minilliklərin siyasi prosesi olmuş, bu formalaşmada mifik təfəkkür amilləri, əsasən ətraf aləmi, təbiətdə baş verən hadisələri dərk etmə fəvqündə meydana çıxmışdır. Təbii ki, bu amillərə uyğun “xeyir” və “şər” istiqamətli miflər onların adət-ənənələrinə təsir etmiş, bir xalq şəklində formalaşma prosesində də bu mifləri özlərində yaşatmış, öz inanc və adətləri ilə başqa xalqlardan fərqlənmişlər. Bəzi hallarda isə sonrakı minilliklərdə formalaşmış tayfalar öz ulularının adını və daşdığı miflərə öz inanclarında yer vermişlər. Antik tarixçilərin əsərlərində yer alan və bu ərazi əhalisinin etnogenezində xüsusi yeri olmuş tayfalardan biri olan Asər türklərinin Assallaxu tanrısının varisi kimi Aza mifi şəklində “Kiçik As mifi” kimi **günəş şüasını yaradan tanrı, günəşin anası** mənasında özünü toponimik adlarda qoruyub saxlamışdır. Bu mifin tarixi m.ö. II minilliyin sonu I minilliyin əvvəllərinə aid edilsə də, As türklərinin Assallaxu tanrısı qəddar şeytan və iblisləri insan bətnindən qovan tanrı idi və bu mif m.ö. VI minillikdə tarix səhnəsində As prototürklərində mövcud olmuşdur. Daha sonra bu mif aslardan şumerlərə də adlanmış və onların inancında yer almışdır. Asların varisi olan azalar-Kiçik aslar isə bu mifi yenə də insan bətnindən zülməti qovan şüa kimi müqəddəs saymaqla bu inancı m.ö. I minillikdə öz inanclarında daşmış bu mif bir çox prototürk mifində, eləcə də çeçen və inquşların inanclarında yer almışdır [10, s. 50, 112; 15, s. 111].

İstər bütöv Azərbaycanımızın, istərsə də onun qədim bölgəsi olan Naxçıvanın etnogenezi tarixinə və tarixi salnamələrə adını qətiyyətlə möhürləyən, özünün müstəqil yazısı, dövləti və böyük mədəniyyəti olmaqla m.ö. V minillikdən tarix səhnəsində olan tayfalarımızdan biri olan **As türklərinin Aza qolu** geniş arealda yayılan tayfalardan olmuşdur. Bu tayfa adı ümumtürk coğrafi adlar, toponimik sistemində öz izlərini yaşatmaqla, qədim və müasir ərazilərimizdə

aparıcı tayfalar olmuşlar. Məhz bu amili və bu tayfanın hansı tarixi proseslə bağlılığı məsələsini, eləcə də onların daşdığı bu mifin tarixinə, onlarla bağlı məntəqə adlarının etimoloji mənalarına bir qədər geniş aspektdən baxmağı məqsəduyğun hesab edirik.

Biz As tayfalarının Klavdi Ptolomeyin (II əsr), Plutarxın yazılarında rast gəldiyinə, m.ö. VI əsrdə qədim Azərbaycan ərazisində bu xalqın yazısı olduğuna, bu məlumatlarda m.ö. V-IV əsrin tarixi proseslərində İrəvan xanlığı ərazisinin “Asiya”, eləcə də Azərbaycanın Midiya, Albaniya, Atropatena ərazilərini, **Ön Asiya**, bütöv Anadolunu **Kiçik Asiya** adlandırıldığına dair tarixi faktlar göstərmişik. Tit Liviyin “Romanın qurulması tarixindən” kitabında asların m.ö. III əsrdə Romada adına zərb edilmiş qızıl pullardan bəhs etdiyi, **Asmax** tayfalarının, yəni **maq asların** Yunan ölkəsində həmişə çarın sağında dayandığı, dövlət idarəçiliyində məsləhətlər verdikləri də tarixi faktlarla sübut edilmişdir. Asları dünya “türkoloqlarının” hansı xalq hesab etməklərindən asılı olmayaraq mənbə və antik ədəbiyyatlar bu tayfanın nə tarixinə, nə də yayım arealı və mədəniyyəti üzərinə kölgə sala bilməmişdir. Göstərilən nümunələrdən də görüldüyü kimi onların hansı tarixi dövəndə, hansı gücə, mədəniyyətə malik olmaları haqqında antik, qədim, orta əsrlər mənbələrində yetərincə tarixi faktlar mövcuddur [15, s. 53-92]. Bildiyimiz kimi hər hansı bir tayfanın, daha sonra onların varislərinin birlikdə bir xalq kimi formalaşması, dövlətini qurması və ayrıca sərhədlər daxilində mədəniyyətini yaratması təbii ki, minilliklərin tarixi prosesidir və xalq bu prosesdən adlayaraq yazısı olan sivil bir xalqa çevrilmişdir. Bu tarixi sivilizasiyalar dövrü onların varisləri də xüsusi rol oynamışdır ki, qədim As türklərinin varisi olan **Aza**-kiçik as tayfaları da bu varislərdən biri olmaqla tarixi proseslərdə iştirak etməklə, məskun olduqları ərazilərdə tarixi yazılara öz mifik təfəkkürü və mədəniyyəti ilə düşmüş, eləcə də öz adlarını məskun olduqları ərazinin toponimik adlar sistemində də əbədləşdirmişlər. İstənilən yeni quruluşun, ictimai siyasi mühitin qəsdində işğal altına alınmış xalqın birinci olaraq dili və tarixini silmək qəsdini durur. Lakin mifik adlar əsasən tanrıya yaxın olan dağlara verildiyindən bu miflər tarixdən tamamilə silinmir. Bəs Aza tayfaları, onların daşdığı mif yayıldığı ərazilər tarixi qaynaqlarda yer alırmı?

Biz Herodotun məlumatlarında Midiyada, **Azan** adında sərkərdənin adına və **Azan** tayfalarına, eləcə də Araz çayı sahilində onların yaşadığı **Azan** əyaləti adına rast gəlirik. Burada Azan adı “Azaya məxsus” mənasında Aza tayfa adı və mifindən gəlir. Müəllif burada Midiya sərkərdəsi Azanın sərkərdə Arteyin oğlu olduğunu göstərir [6, VI 127; VII 66]. Aza boyları haqqında məlumatlara biz Strabonun “Coğrafiya” əsərində də rast gəlirik. Azərbaycanın toponimiyası, etnogenezi və s. haqqında zəngin məlumat verən müəllif, xeyli türk etnoslarının, o cümlədən Araz çayı boyunda ayrıca **Azar** adlı ölkənin olduğunu As varisləri azaların və turdetanların-turdilərin (turuklərin ulu babaları F.R.) **As birliyinə** daxil olduqlarını göstərir [17, 31, XI, 14, 3, s. 137-138]. Biz **Azər** adlı ölkənin olması tarixi məlumatına Yunan coğrafiyaçısı K.Ptolomeyin yazılarında da təsadüf edirik. O, **Azər** ölkəsinin adını çəkməklə bu tayfaya aid ölkənin olduğunu sübut edir [13, V, 8, 2]. Bununla bərabər C.Cəfərov da öz yazılarında aslarla bağlı xeyli sayda coğrafi adları misal göstərmiş və geniş elmi təhlillər vermişdir. O, Assur yazılarına müraciət etməklə m.ö. VIII əsrdə II Sarqon dövrü Azari adlı şəhərin də olduğunu, əvvəllər burada Lulu, Turuk, Zəngi, Koman türklərinin də yaşadığını elmi faktlarla əsaslandırmışdır [2, s. 12-15, 17-19].

Q.Qeybullayevin tədqiqatlarında isə biz Azanın insan bətnindən zülməti qovan şüa kimi müqəddəs sayılan bu mifi yaşadan oğulun atası Artey-Artuk adının “ər, oğul, igid” və Günəş Allahı Utinin adından yaranmaqla “Günəş Allahının balası” mənasında izahlarına rast gəlirik. Müəllif Azanın ata adının teofor ad-müqəddəs ad olduğuna faktlar göstərir [7, s. 111]. Əgər bu

faktlara diqqət etsək, bu mifi m.ö. I minilliyə Midiya dövləti dövrünə aiddir. Burada isə istər ata adı, istərsə də oğul adı prototürk mifik inancı olan günəş tanrısının adını daşımaqla ata Uti günəş Allahının adını, oğul isə insan bətnindən zülməti qovan günəşin şüası mifik inanc adını daşıyırlar. Ümumilikdə əski türklərdə bu mifik inanclar geniş yer almışdır ki, biz tayfa adlarının yaranmasında tanrı adlarının roluna dair tarixi faktlar göstərmişik. Buna misal olaraq tayfaların nominasiyası – adlanmasında Assalluxi Tanrı adı, As tayfa adı, Kaşşu Tanrısı – Kaşşu/Kas tayfa adı, Harbe tanrı adı və Hürri tayfa adı, Dor Tanrı adı və Dor/Doray tayfa adı, Şar tanrısı, Şirak tayfa ad, Kinq yer Tanrısı və Kanq/Kinq+ər Kəngər, Sax tanrısı və Sak tayfa adları türk inancının göstəriciləridir. Bu adlar özlərində, Günəş, İşıq, Yer, Goy kimi tanrı adlarını daşıyırlar [15, s. 16; 16, s. 51, 112]. Bəs bu tayfalar öz mifləri ilə hansı ərazilərə qədər yayılmışdı?

Qeyd edək ki, Asər türklərinin adını daşıyan ərazilər xristian siyasəti ilə “Asiya” şəklində **Ön, Kiçik, Orta Asiya** kimi beynəlxalq aləmə təqdim edilmiş bu ərazilərin türklərə aidliyi, onların As tayfalarının yayıldığı ərazilər olduğu gizlədilmişdir. Təbii ki göstərilən ərazilərdə As türklərinin varisləri olan türdi, Aza, və s. qollar da geniş yayılmışdır. Biz Kül Tigin, “Orxon-Yenisey” abidəsində **Az** tayfa adına (2-3-cü sıralarında) **Az budun yağı boltı**- Aza xalqı yağı oldu, **Az budun anta yok boltı** - Aza xalqı arada yox oldu [4, s. 20] kimi ifadələrdə rast gəlirik. Biz bu yazılarda Gökmən dağlarında yaşayan Aza xalq adı və Aza Tutuk şəxs adına [14, s. 389], M.Kaşqaridə “Azık” şəklində “**Azık için kayğı çekme**” yazısına da təsadüf edirik [8, s. 65]. Bütün bu tarixi faktlar Aza türklərinin As varisləri olmaqla onların məskun olduqları geniş ərazilərə yayıldığını, təbii ki, bu ərazilərdə öz adlarını da toponimik sistemdə əbədiləşdirdiyini sübut edir. Bütün bu tarixi faktlar isə bir daha tarixi köçlərin ilkin olaraq cənubdan şimala doğru olduğunu tam olaraq sübut edir (– F.R.).

Bu miflə bağlı dünya xəritəsinə diqqət etdikdə biz areal türk toponimik sistemində, Cənub Azərbaycan ərazisində Azamkar, Azaxan, qəsəbə, dağ, düz adlarına, Yakut-saxa, Türkmən və Altay türklərində Aza, Azarku, Azakan kimi qəsəbə, məntəqə, düz və çay adlarına, eləcə də Dərbənd ərazisində Azaburk, Azaqur məntəqə, dağ və çay adlarına təsadüf edirik [9, s. 18-19, 26-27, 82-83, 113, 116-117]. Bununla bərabər biz Azərbaycanın Mirbəşir, Xanlar, Qasım İsmayılov, Saatlı, Sabirabad, Tovuz, Qazax, Astara və b. rayonları ərazilərində Aza, Azad Qaraqoyunlu, Azad, Azanlı, Azaru adda xeyli kənd, çay, dağ adlarında Aza tayfa adı və mifinin izlərini görürük [1, s. 9]. Əgər bütün bu adlara və onların mövcud olduğu ərazilərə diqqət etsək, buradakı toponimik adlar həm bu tayfanın, həm də onun mifinin toponimik adlarda yayım arealının göstəriciləridir ki, adlar bütövlükdə qədim türk dili elementləri və tayfa adından yaranmaqla mifik etnooykonimlər kimi formalaşmışdır.

Qədim Naxçıvan diyarında bu tayfaların məskunlaşması və bu mifi adlarda yaşatması tarixi m.ö. I minilliklərə aid olmaqla bərabər tarixi qaynaqlarda da öz əksini tapır. Bu qədim ərazidə tayfaların adı ilə bağlı xeyli sayda toponimlərə rast gəlirik ki, bu adlarda onların adları və mifik inancları da yaşamaqdadır. Biz qədim Naxçıvan sancağına, səyyahların əsərlərinə, Naxçıvan ensiklopediyasına, qaynaqlara və arxiv sənədlərinə daxil olan məlumatlarda bölgədə **Azad, Aza, Azadciran, Azadkənd, Azarku, Azadək, Azaçı, Azanabat, Azadkaha** kimi etnooykonimlərinə-məntəqə adlarına rast gəlirik [11, s. 28, 35, 45-46; 12, s. 25-36]. Burada **Azad** – “Azalar”, **Aza** – tayfa adı və mifi **Azadciran** (nahiyə və kənd adı) – “İşıqlı Azalar”, **Azadkənd** – “Azalar kəndi”, **Azarku** – “Aza ərllərinin oğlu, varisi”, **Azadək**-“Uca Aza yurdu, məkanı”, **Azaçı** – “Aza tayfaları”, **Azanabat** – “Azaların yurdu” **Azadkaha** – “Azalar kahası” kimi mənalar ifadə etməklə **Aza** mifik inancını da özündə daşıyırdı [3, s. 64-65]. Bu mifik inancı daşıyan etnooykonimlər qaynaqlarda 1590, 1728-1833-cü illərin məlumatlarında qədim Naxçıvan, Ordubad və İrəvan qəzalarına daxil olan Dərənürgüt, Azadcirən, Karbi, Dərələyəz, Göyçə

və s. nahiyələrində qeydə alınır. 1724-cü ilə aid qaynaq məlumatlarda **Aza** məntəqə adı Yuxarı və Aşağı Aza kimi iki kənd olaraq qeyd edilir. Bu adların bir qismi isə bu tarixi qaynaqlara köçürülərkən onlarda müəyyən dəyişikliklər edilməklə adlar **Azanberd-Əznəberd-Əznəmiri, Azarku-Aseçe** və **Aseçebət** şəklində təhrif edilmişlər [5, s. 37, 47, 55, 59, 163, 147, 178-179; 12, s. 31-32, 36]. Buna baxmayaraq bu cür dəyişdirilmiş, təhrif edilmiş adlarda Azaların uluları olan qədim As tayfalarının izləri ilə bərabər, eləcə də **Əznəmiri**-“Mən qurd Azam” mənası daşıyan bu mifik etnooykonim də özünü göstərir. Bu ad qədim **böri**-“**qurd**”, mifini özündə daşıyır ki, bu qədim mifik inanc da prototürklərlə bağlı olan inanc olmaqla özünü bu adda qoruyub saxlamışdır.

Naxçıvan ərazisindəki bu adlarla bağlı etnooykonimlərdəki qədim türk dili elementləri də bu tayfaların As varisi olmaqla prototürk tayfaları ilə ittifaqlarından, eyni dilə və mifik təfəkkürə, adət ənənəyə mənsub olduqlarından xəbər verən amillərdir. **Aza** türklərinin yaratdığı etnooykonimlərin etimoloji mənalarına diqqət etdikdə bütün bu adları formalaşdıran leksik vahidlərin, burada diqqəti çəkən türk dillərinə məxsus səsəvəzlənmələrinin həm də onlardan minillər öncə tarix səhnəsində olmuş prototürk tayfalarının dilində də yer aldığı şahidi oluruq. Bu azalardan əvvəl tarix səhnəsində olan türklərlə onların eyni dil və məişətə mənsubluğunun danılmaz sübutlarıdır. Etnooykonimlərdə yer alan dil elementlərinin istər qədim türk dili sözlüklərində, istərsə də M.Kaşğarının divanında təkrarı azaların yaratdığı oykonimlərdəki aşağıdakı sözlərin prototürk dilində geniş işləndiyini bir daha sübut edir. Bu adlarda sözlərdəki **böri**-“qurd”, **na**-“verdi bağışladı” və “mənim”, **vit/bat** “ölkə”, “yurd”, “məkan”, **berd**-“qala”, **at** türk dillərində həm coğrafi nomen-ad göstəricisi, həm də “yurd, məkan”, “ad”, “şöhrət”, “ışıq saçmaq”, **cir/sir** - “ışıq”, “şüa”, **ak**-“uca”, **ər**-“igid”, “bahadır”, “kişi”, **ku**-“şan-şöhrət” və omonimlik xarakterli “qoruyan”, **uru/uri**- “qurmaq, tikmək” mənaları ilə rastlaşırıq. Bu leksik vahidlər kəngər, sak, maq, zəngi, kimmer, skif, şirak və s. türklərlə bərabər m.ö.VI-III minilliklərdə tarix səhnəsində olmuş as, naxər, kuti, lulubəy, şu, koman subər və s. tayfa dillərində də işlənmiş arxaik mənali sözlərdir. Bununla bərabər bu adlarda rastlaşdığımız türk dilləri üçün xarakterik olan **miri** komponentində **böri**- “qurd” mifi və buradakı **m≈b, ö≈i** səsəvəzlənmələri, **Əznəberd** adında **a≈ə**, səsəvəzlənməsi və **-a** saitinin düşümü, **Azaddcirən** oykonimində **cir-yır** “ışıq” sözlündə **c≈y, i≈ı**, kimi türk dillərinə məxsus səsəvəzlənmələr **-an** “mənsubluq” şəkilçisi, **-nq** qovuşuq samiti bir çox yazılarımızda da qeyd etdiyimiz kimi prototürk dillərində və türk dili sözlüklərində geniş şəkildə təkrarlanan dil hadisələridir [ətraflı bax, 16, s. 510-535].

Ümumilikdə, Aza tayfalarının əsasən məskun olduqları ərazilər bu tarixi məlumatlarda onların ana yurd olaraq Urmiya sahilləri Araz boyu axarları, Göyçə, və s. bölgələrdən Van gölünə qədər olan əraziləri əhatə edirdi ki, bu ərazilər də qədim Naxər-Naxçıvan ölkəsinin əraziləri idi. Daha sonra onlar da digər türklər kimi şimala doğru yayılaraq Orta Asiya, Altay, Yakut-saxalara qədərki ərazilərdə müəyyən qruplar kimi məskunlaşmış, toponimik adlarda öz izlərini və daşdıqları mifik inancı miras qoymuşlar.

Bütün bu mənbə məlumatları, tədqiqatlardakı nəticələri müqayisəli təhlil edərək aşağıdakı elmi nəticələri qeyd edə bilərik:

1. Aza tayfaları m.ö. II minilliyin sonu, I minilliklərdə tarix səhnəsində olmaqla öz adlarını Aza – Günəşin anası Tanrı mifindən alıb ümumtürk arealında bu mifik inancla yayılmışlar.
2. Aza prototürkləri m.ö. I minilliklərdə şimala doğru köçlər etmiş, Orxon-Yenisey yazılarında, yakut, çeçen inquş, Orta Asiya və Altay türkləri ərazilərində məskunlaşmaqla, bu mifik inancı onlara da aşılammışlar.

3. Aza türk-Azərbaycan tayfalar Cənub və Şimal Azərbaycan ərazilərində, o Naxər-Naxçıvan ölkəsində; Urmiya, Van, Göyçə gölləri arasında yerli sakinlər olmuş və bu ərazilərdən ümumtürk arealına yayılmışlar.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan SSR-nin qısa toponimlər lüğəti. Bakı: ASE Baş redaksiyası, 1986, 114 s.
2. Cəfərov C.İ. Milli etnik yaddaşın izi ilə. Bakı: Səda, 2005, 171 s.
3. Дрвнетюркский словарь. Ленинград: Наука, 1969, 676 с.
4. Əski türk yazılı abidələri müntəxəbatı. Bakı: Universitet nəşriyyatı, 1993, 279 s.
5. İrəvan əyalətinin icmal dəftəri. Bakı: Elm, 1996, 184 s.
6. Геродот. История. Пер. и примеч. Г.А.Страгановского. Ленинград: Наука, 1972, 599 с.
7. Qeybullayev Q.A. Azərbaycan türklərinin təşəkkülü tarixindən. Bakı: Azərnəşr, 1994, 278 s.
8. Mahmud Kaşğari. Divanü lüğat-it-türk. I c., Ankara: Basımevi, 1985, 530 s.
9. Малый атлас мира. Москва: Картография ГУГК, 1985, 331 с.
10. Мифы народов мира. Энциклопедия. Т. I, Москва: Советская энциклопедия. 1987, 671 с.
11. Naxçıvan Ensiklopediyası. I c. Çamlıca-Üsküdar/Istanbul, 2005, 360 s.
12. Naxçıvan sancağının müfəssəl dəftəri Bakı: Sabah, 1997, 336 s.
13. Птолемей Клавдий. Руководство по географии / Пер. К.С.Апта и В.В.Латышева // Античная география. Москва: Географиздат, 1953, 368 с.
14. Rəcəbov Ə., Məmmədov Y. Orxon-Yenisey abidələri. Bakı: Yazıçı, 1993, 400 s.
15. Rzayev F.H. Naxçıvan əhalisinin etnogenezi tarixindən. I c.(m.ö.VI-III minilliklər). Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2013, 529 s.
16. Rzayev F.H. Naxçıvan əhalisinin etnogenezi tarixindən. II c.(m.ö. II-I minilliklər). Bakı: ADPU nəşriyyatı., 2017, 588 s.
17. Страбон. География в 17 книгах. Пер. статья и комментарий Г.А.Страгановского. Москва: Наука, 1964, 941 с.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
e-mail: firudinrzayev@gmail.com

Firudin Rzayev

The traces of Aza ancient turkic god name in the toponyms of Nakhchivan territories

The article deals with the traces of Aza ancient God name in the toponyms of Nakhchivan territory. It takes a special place in ancient Turkish mythical thought. The history of the Aza God name mentioned in the writings B.C. based on the I millennium and kept in the toponymic names until today. The relation of this ancient myth with Nakhchivan has not been given an explanation by Azerbaijani and Turkish scientists our days. In this article on the basis of facts this God name is confirmed ancient oronymic and hydronyms names exist in Nakhchivan toponyms.

The etymological explanations of the toponyms related with this myth and exist in in the geographical area of Nakhchivan are given. As the Aza God name remains in these proto turkish names proves its ancient mythical faith. On the basis of the scientific facts the place of

this name both in Azerbaijani Nakhchivan, Chechen, Inqush and other Turkish names are showed. During the comparative investigations many interesting scientific facts have been carried out and the author got some new scientific results.

Keywords: *Aza, Azerbaijan, Nakhchivan, Chechen, Inqush, myth, ойконим, ороним, гидроним.*

Фирудин Рзаев

**Следы имен древнетюркской богини Аза на территории
Нахчыванских топонимах**

В статье говорится о следы древнего бога Аза на территории Нахчыванских топонимах, который занимает особое место в древнетюркской мифологии. История племени Аза которая относится к I тысячелетию до н.э. и вспоминается в надписях, оставили свои следы в топонимах этой территории до нашего дня. Связи Нахчыванской земли с этим мифом, до тех пор не были исследованы азербайджанскими и тюркскими учеными и не анализировано значение этой имени. В статье имен этого богиня на территории Нахчыванских ойконимах, оронимах и гидронимах подтверждены на основе исторических фактов.

В исследованиях объясняется значения топонимов связанные с этой мифологией на географических ареалах Нахчывана. Существование топонимы с именем богиня Аза подтверждает древность верования этого мифа. Места этого имени в тюрках Азербайджане Нахчывана, Чечен, Ингуше в том числе и у других тюрках обосновывается научными фактами. При сопоставительных исследованиях обнаруживаны многие научные факты, выявлены новые научные результаты.

Ключевые слова: *Aza, Азербайджан, Нахчыван, Чечен-ингуш, миф, ойконим, ороним, гидроним.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Əbülfəz Quliyev tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant: 13.04.2020

Son variant: 15.06.2020